

Latvijas Republikas tiesībsargs

**Alternatīvais ziņojums
Latvijas Republikas Ad hoc ziņojums
par dzīves dārdzības krīzi**

2024

Termini

Harta – Pārskatītā Eiropas Sociālā harta

Tiesībsargs – Latvijas Republikas tiesībsargs

Ziņojums – Latvijas Republikas Ad hoc ziņojums par dzīves dārdzības krīzi

Ievads

Latvijas Republikas valdība ir sniegusi vispusīgu un izsmeļošu Ad hoc ziņojumu par dzīves dārdzības krīzi, kurā ir norādīti gan uz pasākumi, kas veikti, reaģējot 2021. un 2022. gadā piedzīvoto būtisko patēriņa cenu kāpumu, gan tiesību aktos noteiktajiem regulārajiem pasākumiem.

Tiesībsargs kā Latvijas Republikas cilvēktiesību institūcija sniedz šo alternatīvo ziņojumu kā papildinājumu valsts nacionālajam Ziņojumam. Alternatīvajā ziņojumā ir sniegta papildu informācija uz 1., 2., 5., 6. un 7. jautājumu.

Jautājumi

- 1) Lūdzu, sniedziet informāciju par to, vai un kā likumā noteiktā minimālā alga tiek regulāri koriģēta/indeksēta atbilstoši dzīves dārdzībai. Lūdzu, norādiet, kad tas notika pēdējo reizi, konkrēti, vai tas kopš 2021. gada beigām ir koriģēts/indeksēts.

Papildus ziņojumā minētajam, tiesībsargs norāda, ka minimālās mēneša darba algas pārskatīšana Latvijā notiek **neregulāri**. No 2021. gada 1. janvāra minimālā mēneša darba alga tika noteikta 500 euro mēnesī. Pirms tam tā tika paaugstināta 2018. gadā un noteikta 430 euro mēnesī, bet nākamajos trīs gadus (2018., 2019. un 2020.) palika nemainīga. 2022. gadā minimālā mēneša darba alga netika pārskatīta, tā joprojām saglabājās 2021. gadā noteiktajā apmērā – 500 euro mēnesī.

Kā Ziņojumā norādīja Valdība, izņēmuma kārtā, 2022. gadā likumdevējs noteica, ka minimālā mēneša darba alga 2023. gadā nedrīkst būt mazāka par 620 euro mēnesī un 2024. gadā – par 700 euro mēnesī.

Jāatzīmē, ka minimālā mēneša darba alga, neskatoties uz tās paaugstināšanu, nesasniedz Hartas 4. panta 1. punktā noteikto standartu, saskaņā ar kuru par taisnīgu minimālo algu tiek uzskatīta alga, kas nav zemāka par 60 % no neto vidējās algas valstī. Latvijā minimālā mēneša darba alga normālā darba laika ietvaros 2022. gadā bija 500 euro, kas bija 36,4 % no mēneša vidējās bruto darba samaksas, 2023. gadā tā bija 620 euro, kas bija 40,4 % no mēneša vidējās bruto darba samaksas¹. 2024. gadā minimālā mēneša darba alga ir 700 euro, kas 2024. gada 1. ceturksnī attiecīgi ir 43,2 % no mēneša vidējās bruto darba samaksas².

¹ Informatīvais apraksts. Darba samaksas pārmaiņas 2023. gadā. Centrālā statistikas pārvalde, 2024. Pieejams: https://admin.stat.gov.lv/system/files/publication/2024-04/Nr_11_Darba_samaksas_parmainas_2023_gada_%2824_00%29_LV.pdf

² Preses relīze. 1. ceturksnī vidējā darba samaksa 1 623 eiro. Centrālā statistikas pārvalde, 03.05.2024. Pieejama: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/darbs/alga/preses-relizes/20873-darba-samaksas-parmainas-2024-gada-1-ceturksni?themeCode=DS>

Arī vērtējot minimālās mēneša darba algas attiecību pret vidējo darba samaksu pēc nodokļu nomaksas (bruto darba samaksa), var secināt, ka arī tā neatbilst Hartas 4, panta 1. punkta prasībām. Proti, 2022. gadā minimālā mēneša darba alga (nodarbinātajam bez apgādājamajiem, piemērojot mēneša maksimālo neapliekamo minimumu 500 euro; sk. arī atbildi uz 2. jautājumu) pēc nodokļu nomaksas bija 447,50 euro, kas bija 44,5 % no mēneša vidējās bruto darba samaksas, 2023. gadā minimālā mēneša darba alga, piemērojot diferencēto neapliekamo minimumu, bija 534,70 euro, kas bija 47,8 % no mēneša vidējās bruto darba samaksas, bet 2024. gadā minimālā mēneša darba alga pēc nodokļu nomaksas ir 585,80 euro, kas ir 49,7 % no 2024. gada 1. ceturkšņa mēneša vidējās bruto darba samaksas.

Vidējā neto darba samaksa 2022. gadā bija 1006 euro jeb 73,3 % no bruto algas, un salīdzinājumā ar 2021. gadu tā pieauga par 7,1 %. Taču, ņemot vērā patēriņa cenu kāpumu 2022. gadā, neto darba samaksa samazinājās par 8,7 %, kas liecina par algoto darbinieku pirktspējas straujo krišanos³. 2023. gadā vidējā neto darba samaksa bija 1119 euro jeb 72,9 % no bruto algas, un, neto darba samaksas reālais pieaugums, ņemot vērā patēriņa cenu kāpumu 2023. gadā par 8,9 %, bija 2,2 %⁴.

Lai arī Latvijā kopš 2021. gada minimālā mēneša darba alga ik gadu ir pārskatīta (2022. gadā minimālā neapliekamā minimuma paaugstināšanas rezultātā), tomēr tas joprojām nav pietiekami, lai nodrošinātu Latvijas iedzīvotājiem iespēju saņemt taisnīgu atalgojumu.

2) Sniedziet informāciju par jebkādiem papildu pasākumiem, kas veikti, lai saglabātu minimālās algas pirktspēju kopš 2021. gada beigām.

Ar 2016. gadu Latvijā tika ieviests gada diferencētais neapliekamais minimums. Gada diferencēto neapliekamo minimumu un prognozēto mēneša neapliekamo minimumu aprēķina saskaņā ar Ministru kabineta noteiktām formulām, attiecīgi ņemot vērā gada ar nodokli apliekamo ienākumu apmēru vai ienākumus iepriekšējā periodā. Diferencēto neapliekamo minimumu piemēro rezumējošā kārtība visiem nodokļa maksātāja ienākumiem, iesniedzot gada ienākumu deklarāciju.

³ Preses relīze. 2022. gadā vidējā alga pirms nodokļu nomaksas – 1 373 eiro mēnesī. 01.03.2023. Centrālā statistikas pārvalde. Pieejama: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/darbs/alga/preses-relizes/12247-darba-samaksa-2022-gada-4-ceturksni>

⁴ Informatīvais apraksts. Darba samaksas pārmaiņas 2023. gadā. Centrālā statistikas pārvalde, 2024. Pieejams: https://admin.stat.gov.lv/system/files/publication/2024-04/Nr_11_Darba_samaksas_parmainas_2023_gada_%2824_00%29_LV.pdf

2022. gadā iedzīvotāju ienākuma nodokļa diferencēto neapliekamo minimumu aprēķina atsevišķi periodam no 1. janvāra līdz 30. jūnijam un no 1. jūlija līdz 31. decembrim. No 1. janvāra⁵ līdz 30. jūnijam maksimālais neapliekamais minimums bija 2100 euro jeb vidēji 350 euro mēnesī; no 1. jūlija līdz 31. decembrim – 3000 euro jeb vidēji 500 euro mēnesī. **2023. gadā un 2024. gadā** maksimālais neapliekamais minimums ir 6000 euro gadā jeb vidēji 500 euro mēnesī. Maksimālo neapliekamo minimumu piemēro ienākumiem līdz 6000 euro gadā, jeb vidēji 500 euro mēnesī. Šis lielums nav pārskatīts kopš 2020. gada. Tādējādi maksimālā neapliekamā minimuma palielināšanās visvairāk skar tieši mazo algu saņēmējus. Taču jāatzīmē, ka gada laikā algai piemērotā prognozētā neapliekamā minimuma un deklarācijā piemērojamā diferencētā neapliekamā minimuma atšķirību dēļ, aprēķinātā nodokļa pārmaxsa (ja tāda radusies) cilvēkam tiek atmaksāta rezumējošā kārtībā, iesniedzot gada ienākumu deklarāciju.

5) Lūdzu, sniedziet informāciju par izmaiņām sociālā nodrošinājuma un sociālās palīdzības sistēmās kopš 2021. gada beigām. Tajā būtu jāiekļauj informācija par pabalstiem un palīdzības līmeņiem, kā arī par pabalstu piešķiršanu.

Valdības ziņojumā ir sniegta detalizēta informācija par veiktajām izmaiņām sociālā nodrošinājuma un sociālās palīdzības jomā. Tomēr papildus valdības sniegtajai informācijai jānorāda, ka kopš 2021. gada 1. janvāra veiktie uzlabojumi sociālās drošības jomā ir panākti, izmantojot konstitucionālo tiesību aizsardzības instrumentu – Satversmes tiesu. Minimālo ienākumu sliekšņi – garantētā minimālā ienākuma līmenis, līmenis trūcīgas un maznodrošinātas mājsaimniecības statusa noteikšanai, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs, kā arī minimālo pensiju apmērs, tiek noteikts izmantojot relatīvo metodi. Proti, valsts minimālo ienākumu sliekšņus ir izvēlējusies aprēķināt kā procentuālu vērtību no aktuālās ienākumu mediānas, kas noteikta atbilstoši Latvijas izvēlētajai ekvivalences skalai - 1, 0,7, 0,7. Minimālais ienākumu sliekšnis nav zemāks par 20 % no aktuālās ienākumu mediānas. Savukārt minimālās pensijas tiek noteiktas 25 % apmērā no mediānas vai 30 % apmērā no mediānas personai ar invaliditāti no bērnības, diferencējot tās atkarībā no invaliditātes grupas (invaliditātes pensijām) vai apdrošināšanas stāža (vecuma pensijām). No 2024. gada un turpmāk minimālo ienākumu sliekšņus ir paredzēts pārskatīt ik gadu - 1. janvārī. 2023.gadā minimālo ienākumu sliekšņi tika pārskatīti 1. jūlijā.

⁵ 2021. gadā maksimālais neapliekamais minimums bija 3600 euro gadā jeb 300 euro mēnesī, un tika piemērots ienākumiem līdz 6000 euro gadā, kas vidēji ir 500 euro mēnesī.

Nosakot minimālo ienākumu sliekšņus, no 2023. gada 1. jūlija tika izmantota 2020. gada ienākumu mediāna 626,57 euro. Savukārt nosakot minimālo ienākumu sliekšņus 2024. gada 1. janvāra, tiek izmantota 2021. gada ienākumu mediāna 685,78.⁶

Attiecīgi no 2023. gada 1. jūlija minimālo ienākumus sliekšnis (20 % no ienākumu mediānas) ir 125 euro, bet no 2024. gada 1. janvāra – 137 euro.

Tomēr jāatzīmē, ka arī pēc veiktajām izmaiņām minimālo ienākumu jomā ir nepilnības. Proti, Satversmes tiesa 2023.gada 5.oktobra spriedumā lietā Nr.2022-34-01⁷ atzina, ka Latvijā noteiktā minimālo ienākumu sliekšņa noteikšanas kārtība kopā ar citiem sociālās drošības sistēmas pasākumiem nerada ikvienai trūcīgai personai iespēju veidot cilvēka cieņai atbilstošu dzīvi. Joprojām nav izveidota tāda sociālās palīdzības sistēma, kas nodrošinātu pārredzamu atbalsta sniegšanu, lai gan pašvaldībām, gan arī politikas veidotājiem un pašam likumdevējam būtu pieejama informācija par trūcīgām personām sniegtā atbalsta apmēru un efektivitāti. Ar minēto spiedumu Satversmes tiesa atzina normas, kas nosaka minimālo ienākumu sliekšni un tā pārskatīšanas kārtību, par neatbilstošām Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam un spēkā neesošām no 2025. gada 1. janvāra.

Tas secīgi norāda uz to, ka arī pārējie minimālie lielumi, sākot ar valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu personām ar III grupas invaliditāti un personām, kuras sasniegušas vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamo vecumu, kas ir noteikts 20 % apmērā no mediānas, nav uzskatāmi par pietiekamiem, lai nodrošinātu cilvēka cienīgu dzīvi.

6) Lūdzu, sniedziet informāciju par to, vai sociālā nodrošinājuma pabalsti un palīdzība ir indeksēta atbilstoši dzīves dārdzībai, kā arī informāciju jo īpaši par to, kā tiek indeksēti tādi ienākumus aizstājoši pabalsti kā pensijas. Lūdzu, norādiet, kad pabalsti un palīdzība pēdējoreiz tika koriģēta/indeksēta.

Kā jau valdība ir norādījusi, vienīgais sociālais transfers, kas tiek indeksēts atbilstoši patēriņa cenu izmaiņām, ir pensijas. Nedz sociālās palīdzības pabalstu, nedz valsts sociālo pabalstu pārskatīšanā inflācijas koeficients tiešā veidā netiek ņemts vērā, kas var novest pie tā, ka šo pabalstu saņēmēju pirktspēja būtiski samazinās.

⁶ NNM080. [Minimālo ienākumu \(MIL\) mediāna \(ekvivalentais ienākums uz vienu mājsaimniecības locekli; skala 1, 0,7, 0,7\) \(eiro\) 2004 – 2022 | Oficiālā statistikas portāla datubāze](#)

⁷ [Satversmes tiesas 2023.gada 5.oktobra spriedums lietā Nr.2022-34-01](#)

7) Lūdzu, sniedziet informāciju par to, vai kopš 2021. gada beigām ir pieņemti īpaši pasākumi, lai nodrošinātu, ka personas var segt savas enerģijas un pārtikas izmaksas, piemēram, cenu subsīdijas enerģijai, degvielai un pārtikas pamatprecēm.

Valdība citastarp ir norādījusi, ka kopš 2021. gada aizsargātajiem elektroenerģijas lietotājiem, sistēmas pakalpojumiem un obligātā iepirkuma komponentēm piemēro īpašus maksājumu samazinājumus, neskaitot pievienotās vērtības nodokli. Attiecīgi, atkarībā no piederības konkrētai aizsargāto lietotāju grupai (trūcīgas vai maznodrošinātas mājsaimniecības, ģimenes, kuras aprūpē bērnu ar invaliditāti, personas ar I grupas invaliditāti, daudz bērnu ģimenes) rēķina summai par elektroenerģiju un sistēmas pakalpojumiem no 2023. gada 1. augusta tiek piemērots maksājumu samazinājums 20 vai 25 euro apmērā kalendāra mēnesī.

Tomēr jāatzīmē, ka daļa aizsargāto lietotāju, īpaši tie, kuri ir nevis tiešie elektroenerģijas pakalpojuma līguma slēdzēji, bet apakšlietotāji (daudzdzīvokļu māju iedzīvotāji, sociālo dzīvokļu īrnieki, utt.) nesaņem aizsargātā lietotāja atbalstu, ja viņu vai tiešā līgumslēdzēja izvēlētais elektroenerģijas tirgotājs pakalpojumu sniedz mazāk nekā desmit tūkstoši mājsaimniecībām un brīvprātīgi to nav izvēlēties sniegt.⁸ Tādējādi tiesībsarga ieskatā pirmšķietami netiek ievērots Latvijas Republikas Satversmes 91. pantā iekļautais tiesiskās vienlīdzības princips⁹.

⁸ Ministru kabineta 2021. gada 1. jūnija noteikumi Nr. 345 "Aizsargātā lietotāja tirdzniecības pakalpojuma noteikumi" 2. punkts noteic, ka elektroenerģijas tirgotājam, kurš sniedz elektroenerģijas tirdzniecības pakalpojumu vairāk nekā desmit tūkstošiem mājsaimniecības lietotāju. Elektroenerģijas tirgotājs, kura mājsaimniecības lietotāju skaits ir mazāks nekā desmit tūkstoši, pakalpojumu sniedz brīvprātīgi

⁹ Šobrīd tiesībsargam izskatīšanā ir pārbaudes lieta, kas vēl nav noslēgta.